

Kuidas suhtub Eesti LGBT kogukond sõnasse kväär?

AET KUUSIK

Seksuaalsus ja soolisus on inimkogemuse osad, mille ühtaegu intiimne, ühiskondlik ja politiseeritud olemus on pidevas muutumises, pakkudes keeleuurimisele viljakat pinnast. Vähemuste õigused on tihedalt seotud inimõiguste ja võrdõiguslikkusega ning nendega seotud arutelude, sh sõnavara uurimine aitab kaasa ühiskonna arengule. Seksuaal- ja soovähemuste õiguste ja kogukonna teemad tulid avalikku arutellu ja eesti üldkeelde glasnosti ja perestroika ajal, kui homoseksuaalsus meedias kajastatavaks teemaks muutus (Kurvinen 2007). Sõnad *lesbi* ja *gei* jõudsid laiemasse kasutusse 1980. aastate lõpus koos aidsiennetusartiklitega, sest haiguse peamisteks riskirühmadeks peeti homoseksuaalseid mehi ning tekkis vajadus seksuaalvähemustega seotud teemasid avalikkuses arutada (Põldsam, Abrams 2022: 6). Milliseid sõnu nõukogude ajal Eesti homoseksuaalsed või transsoolised inimesed omavahelises suhtluses kasutasid, ei ole seni uuritud. Üldkeeles räägiti LGBT inimestest distsiplinaarse korra või psühhiaatriavaldkonna sõnavara abil, kasutusel olid näiteks sõnad *homoseksualism*, *omasooiharus* ja *pederastia* (Eesti Nõukogude Entsüklopeedia 1971 (vt Põldsam 2024, ilmumas); vrd Clech 2019). Meestevaheline seks dekriminaliseeriti 1991. aastal, kui Eesti taasiseseisvus ja liitus lääne inforuumiga, mis andis tõeke LGBT inimeste emantsipatsioonile (Põldsam, Arumetsa 2023). Ühiskondliku aktiivsuse ja üldise demokratiseerumisega laienes meedias käsitletavate teemade ring ja ajakirjanduses hakati seni tabuks kuulutatud seksuaalsuse küsimustes innukalt kaasa rääkima (Kurvinen 2007; Koppel 2022).

Paralleelselt murranguliste sündmustega Eestis teisesen ja fragmenteerus USA-s ja Suurbritannias aastakümneid tegutsenud soo- ja seksuaalvähemuskogukondade õigustele keskendunud aktivism. Aidsikriisist tähelepanu ja abita jäetud LGBT kogukonna sees aktiveerusid radikaalsed, heteronormatiivsusega kohandumisele vastanduvad grupid, kes kasutasid end ühendava määratlusena seni homofoobse mõnitusena käibel olnud sõna *queer* (vt Jagose 1996). *Queer*'i eestikeelne vaste – *kväär* – on alates 2019. aastast leitav Sõnaveebist.¹

Selle artikliga soovin uurida normivälise soolisuse ja seksuaalsuse väljendusvõimalusi eesti keeles. Kõigepealt kirjeldan, millega tegeleb uurimisvaldkond kväärilingvistika (ingl *queer linguistics*), ning annan ülevaate *queer*'i tähendustest inglise ja teistes keeltes. Seejärel kirjeldan eesti keele ühendkorpuse (ÜK) eri osadele tuginedes LGBT teemaga seotud sõnade kasutussagedusi, keskendudes sõnale

¹ Esiti tähendusega „inimene, kes on heteroseksuaalsest erineva seksuaalse orientatsiooniga või sünnipärasest bioloogilisest soost erineva sooidentiteediga”, definitsiooni muudeti 2023. aastal: „inimene, kelle seksuaalne või sooidentiteet ei vasta heteronormatiivsuse ootustele või ei allu binaarsele soojaotusele (inimkonna liigitusele naisteks ja meesteks)” (EKI ühendsõnastik 2023).

kväär ning selgitades, kuidas on see diskussioone tekitav sõna eesti keelde jõudnud. Lõpuks analüüsin 2022. aasta sügisel läbiviidud küsitlust, milles uurisin Eesti LGBT kogukonna liikmetelt nende suhtumist sõnasse *kväär*.

1. Sugu, seksuaalsus ja sõnavara

Seksuaalsuse ja soolisuse sõnavara tekkimise protsessi saab vaadelda tegelikkuse sotsiaalse konstrueerimise osana. Sotsiaalteadlaste Peter Bergeri ja Thomas Luckmanni (2018) sõnul peegelduvad keelekasutuses sotsiaalsed konstruktsioonid, kultuurnormid ja -tavad ning ühiskondlikud muutused, teiselt poolt mängib keel ise olulist rolli tegelikkuse konstrueerimises. Näiteks tulid määratlused *homo-* ja *heteroseksuaalsus* kasutusele XIX sajandi teisel poolel kiirelt areneva seksuoloogia sõnavarasse, märkimaks seksuaalset kõrvalekallet (Cameron, Kulick 2008). Kui sõnaga *homoseksuaalsus* tähistati seksuaalsuhteid samast soost inimeste vahel, siis *heteroseksuaalsus* tähistas mehe ja naise vahelist seksuaalset läbikäimist viisidel, mille eesmärk polnud soo jätkamine. XX sajandi alguses kujunesid nendest identiteedisildid, millelega võetakse omaks normeervivad seisukohad ja sotsiaalse käitumise mudelid. (Halperin 2014)

Queer on inglise keele šoti või iiri keelevariandist pärit sõna, mida kasutati juba XVI sajandil halvustava varjundiga, tähenduses 'kahtlane, veider, perversne', edasine kasutus hõlmas ka tähendusi 'purjus, paha, korrast ära' (Nossem 2019). Sõna homfoobse ajaloo versta-postiks on peetud 1894. aastat, kui Queensberry markii John Sholto Douglas kasutas määratlust *queer snob*, et halvustada oma poja Francise armusuhet lord Roseberyga (Foldy 1997). Juhtum paigutub perioodi, mil homoseksuaalsus oli alles kujunemas kategooriaks, mida hakati kasutama inimeste grupeerimiseks nende seksuaalsete praktikate alusel (Nossem 2019), ning see aitab näidata *queer*'i pikaagest konnotatsiooni homoseksuaalsusega. Sõnal *queer* ja ka teistel LGBT identiteedisildidel paistab olevat semantiliselt keerukas ajalooline taust: sõna *queer* oli 1910.–1940. aastatel laialdaselt kasutusel meestega seksuaalsuhetes olevate meeste kogukonna sees, et eristada n-ö mehelikuks peetavate omadustega mehi n-ö naiselikuks peetavate omadustega meestest. Viimaseid tähistati sõnaga *fairy* ('haldjas'), mida kasutati siis ja kasutatakse grupiväliselt praegugi solvangusõnana. (Zosky, Alberts 2016) Sõna *gay* kasutati 1920-ndatel USA ja Inglismaa homoseksuaalsete meeste ja naiste vahelises suhtluses grupisisest homoseksuaalsete inimeste koondnimetusena, välisgrupi enamus teadis seda tähenduses 'rõõmsameelne, muretu, ülemeelik' (nt Friedrich Nietzsche teose „Die fröhliche Wissenschaft” pealkirja on Walter Kaufmann 1974. aastal inglise keelde tõlkinud kui „The Gay Science”). Ka sõna *gay* tõi kaasa grupisisest debatid ja vastakad arvamused kergemeelsuse ja frivoolusega seostatava sõna kohasusest homoseksuaalsete meeste üldnimetajana (Jacobs 1998). Sõna *queer* seostamine hälbega tugevnes 1940. aastate alguses ja grupisisene kasutus taandus (Brontsema 2004).

Võimestavas tähenduses võeti sõna *queer* esimest korda kasutusele 1980. aastatel, kui USA soo- ja seksuaalvähemuste õiguste eest seisvad aktivistid astusid vastu

riigi tegevusetusele aidsiepideemia lahendamisel ning moodustasid radikaalsete aktivistide grupi nimega Queer Nation. Rühmituse nimes sisalduv sõna *queer* oli mõeldud nii provotseerimiseks kui ka selleks, et vahetada välja sõna *gay*, mille tähendusväli ei kaasanud homoseksuaalseid naisi, transsoolisi inimesi ega teisi, kelle soolisuus ja seksuaalsus kehtiva normiga ei kohandunud. 1990. aastate alguses kujunes *queer* humanitaarteadustes laiemalt kasutatavaks terminiks ning *queer*'i-teooriast sai soouuringute ühe haru nimetus. Feministlik teoreetik Teresa de Lauretis, kellele omistatakse termini *queer theory* (esmakasutus 1990. aastal) autorsus, ei olnud teadlik Queer Nationi organisatsiooni olemasolust ja kasutas väljendit omamoodi katusterminina, mis oleks avaram kui „gei- ja lesbiuuringud” (Lauretis 1991).

Praegusajal räägitaksegi gei- ja lesbiuuringute asemel rohkem soo- ja seksuaalsuse uuringutest või kvääriuuringutest. Ühe peamise kvääriteoreetilise mõtte kandja, feministliku filosoofi Judith Butleri raamatut „Gender Trouble” (1990) ega ka teisi märgilisi teoseid ei ole seni eesti keelde tõlgitud, mis võib olla üks põhjuseid, miks heteronormatiivsuse kriitiline sõnavara on vähe tähelepanu pälvinud. Butleri ideid on põhjalikult tutvustanud Eneken Laanes (2009), kes keskendus analüüsimodelitele, jättes kõrvale lesbide ja geide identiteediküsimused.

Teoreetilise distsipliini sees kasutatakse sõna *queer* igasuguse normatiivsest seksuaalsusest ja soolisusest kõrvale kalduvate ilmingute tähistamiseks: see võib olla heteronormatiivse normiga sobimatu, aga ka seda ohustav suhe või käitumine (Zeikowitz 2002). Sõna *queer* ei tähista üksnes inimesi, kes ei ela heteronormatiivset elu, vaid seda on ingliskeelses akadeemilises ja aktivistlikus kontekstis kasutatud eelkõige selleks, et normiga kriitiliselt suhestuda, püüdes samas vältida seotust konkreetsete kategooriatega, näiteks geide või lesbidega (Halperin 2003: 340). *Queer*'i saab määratleda avatult, nii et definitsioon ei viitaks ainult teatavale eelnevalt määratletud identiteedirühmale, välistades nii kõik definitsioonist välja jäänud identiteedid:

Tähistaja *queer* eesmärk ei ole osutada reaalses maailmas eksisteerivale referendile, pigem on *queer* mõeldud tähistama kujuteldavat ja määratlemata seksuaalpraktikate (ja nende praktikatega seotud isikute) kogumit, mis jääb väljapoole domineeriva ühiskondliku diskursuse heteronormatiivseid eeldusi. (Barrett 2002: 27)

Sõna ei peeta seega *queer*'i-teooria raamistikus soo- ja seksuaalvähemuste identiteete koondava esitähnlühendi LGBTQI+ summaks või sünonüümiks (O'Riordan, Phillips 2007) ega identiteedi tähistajaks, kuigi üldkeeles on selline kasutus levinud. USA keeleteadlane Robin Brontsema (2004) on sõnal *queer* eristanud nelja tähendust: 1) identiteedisõna tähistamiseks kõiki inimesi, kelle seksuaalne identiteet või praktika ei vasta ühiskondlikule normile; 2) spetsiifilise teooriaseoseta sünonüüm lühendile LGBT; 3) trendikas asendus sõnale *gay*; 4) solvangusõna.

Peale identiteedi osutamise nimisõnana ja selle kirjeldamise omadussõnana kasutatakse *queer*'i rohkelt tegusõnana (*to queer*, e k *kväärima*), rõhutades sõna poliitilist jõudu (nt *feminismi queer'ima*) (Jakobsen 1998). Praeguseks ei ole *queer*'ist saanud

neutraalset, ühetähenduslikku tähistajat. Endiselt kehtib feministliku teoreetiku Sara Ahmed 2004. aasta väide, et sõnal on – vähemalt vanemale põlvkonnale tajutavalt – alavääristav tähendus ning sugugi mitte kõik, keda on võimalik ühiskondliku normi suhtes *queer*ina positsioneerida, ei pruugi end selle nimetusega samastada või isegi olla võimelised seda sõna kuulma, unustamata sõna valulist ajalugu (Ahmed 2004: 166). Sõna ei ole täitnud aktivistide soovitud kaasamise eesmärki, lahutades vanema põlvkonna geivabastusliikumise aktivistid, kes olid aastakümneid vaeva näinud, et homoseksuaalsust ei seostataks *queer*'i tollaegse sõnastikutähendusega 'imelik, kahtlane', ja 1980.–1990. aastate noored *queer*-aktivistid, kes selle sõna omaks võtsid, seda relvana kasutasid ja populariseerisid (McConnell-Ginet 2020).

Kaugel sellest, et piirduda ainult positiivse grupisese ja negatiivse grupivälise kasutusega, eksisteerivad kõrvuti *queer*'i vastandlikud kasutused, ning see ei näita mitte sõna tähenduse überpööramise edukust, vaid selle käigus loodud uusi võimalusi (Brontsema 2004: 12). Vastuolud ei ole sõna kasutamist vähendanud, debatid *queer*'i ja selle ekvivalentide kohasuse ja tähenduse üle jätkuvad.

Kvääriteooria ja LGBT kultuuri globaalne levimine on tekitanud sõna *queer* tõlkimise vajaduse, mis on toonud kaasa teoreetilisi arutelusid ja küsimusi *queer*'i mõistliku kohaliku konteksti sobimisest. Inglise keelest ei ole laenatud üksnes LGBT sõnavara, vaid ka sellega seotud diskursus inglise keele *lingua franca* staatuse tõttu, kuid eelkõige seetõttu, et geivabastusliikumine (ingl *gay liberation movement*) on alguse saanud USA-st ning ingliskeelses USA-s ja Suurbritannias on LGBT teemadest rääkimisel pikk ajalugu. Tõlkeurija Brian Baer on rõhutanud aga, et rääkida ei saa sõnade ja kontseptsioonide impordist ja ekspordist, sest nn läänelikke kontseptsioone ei võeta üle, vaid neid kohandatakse sobituma kohaliku kultuuri ja täitma lokaalseid eesmärgi. Samuti on ta näidanud, et erinevalt teistest rahvuspõhistest vähemusõiguste rühmadest on geivabastusliikumise aktivistid alati olnud rahvusvahelised – alates XVIII sajandist sisaldasid nn geiantoloogiad teoseid igast kujuteldavast kultuurist ja ajalooperioodist ning esimesed tsenseerimata tõlked vanakreeka kirjutistest, eriti Platoni teostest, olid olulised, sest vastandusid diskursiivselt religioosle retoorikale, mis seostas homoseksuaalsust patu, pahede ja dekadentsiga (vt Baer 2020).

Mõnes keeles on *queer*'i mõiste vasteks võetud kasutusele omasõna. Näiteks soome keeles on mõistet tähistatud mitmel moel: sõnadega *pervo*, *kyseenalainen* 'küsitav, kahtlane', *vikuuri* 'tõrges, peru', *kumma* 'kummaline', *vino* 'kaldus', *outo* 'imelik', *kiero* 'köver' ja *kvääri*, teadustekstides on kõige enam kasutatud vastet *pervo*, mis nüüd näib olevat taandumas Soome kontekstis neutraalsema võörkeelse *queer*'i ees (Rossi, Sudenkaarne 2021: 66, 68). Soome LGBT kogukonnad kasutavad sõna *vino* kombinatsioone või tuletisi, näiteks filmifestivali *Vino-kino* või Helsingi ülikooli LGBT üliõpilasühingu *Opiskelijavinokkaat* nimetuses (Jantunen, Surkka 2022).

Soome kvääriteoreetiku ja ajaloolase Riikka Taavetti (2024, ilmumas) sõnul transgressiivne žest, mille käigus pööratakse halvustavas tähenduses sõna ümber võimestavaks (inglise keeles kasutatakse nähtuse tähistamiseks terminit *linguistic reclamation*), üle keelepiiride ei liigu. Näiteks norrakeelsel *queer*'i vastel *skeivt* ei ole

nn abjektset ajalugu² (vrd Butler 1993) või tähendusi, samuti ei ole seda minevikus kasutatud seksuaalsuse suhtes vastikuse, põlastuse või patoloogilisuse väljendami- seks. Vene keeles on kasutusel häälduslaen *квир*, mis Venemaa LGBT kogukonnas seostub peamiselt praeguseks ilmunise lõpetanud gei-elustiiliajakirjaga *Kvir*, mille sisus leidis sõna harva kasutust (Baer, Kaindl 2017: 47), Kõrgõzstanis on seda kasuta- tud pigem normatiivse geikultuuri või üldise konservatiivse ühiskondliku pöörde kri- tiseerimiseks (Suyarkulova 2019). Poola tõlke *klir* kohta on öeldud, et sellel pole võr- reldes ingliskeelse sõnaga normatiivsust õõnestavat vastupanupotentsiaali ning see on võetud kasutusele nimelt seetõttu, et sõnal puudub kohalikus keeles väljakujunenud tähendus ja seosed (Szulc 2012 kaudu Mizielińska 2008). Termin kasutamine ilma tõlkimata on tekitanud küsimusi *queer*'i poliitilise ja normi õõnestava potentsiaali kadumise kohta, kuna võõrkeelsel sõnal ei ole seoseid kohaliku kultuuriloo- ga. Samuti võib tõlkimata jätmine tekitada mulje, justkui kuuluks *queer*'i-teooria rangelt akadee- milisse konteksti, ja nõrgestada selle sidemeid aktivismiga (Taavetti 2024, ilmunas).

2. Kvääriteooria ja keeleteadus

Rahvusvahelises keeleteaduses on kväärilingvistika väike, kuid end kehtestanud sotsiolingvistiline uurimissuund, mille valdkonnaks on keele, seksuaalsuse ja soo- lisuse ristumispunktid (vt Motschenbacher 2010: 25–29, 2011). Kuni eelmise aasta- tuhanda lõpuni ei saanud seksuaal- ja sooliste vähemuste keeleteadus märkimis- väärset tähelepanu (Kulick 2000: 246), kuid sellest ajast alates on uurimuste hulk suurenenud (vt nt Vasvári 2006; McConnell-Ginet 2011; Motschenbacher 2011; Milani 2013 jpt).

Kväärilingvistika nimetuse all uuritakse normiväliseks peetava seksuaalsuse ja soolisuse keelelisi väljendusi. Kväärilingvistika tugineb kvääriteooriale ega moodusta eraldiseisvat valdkonda, kuid selle alla saab paigutada uurimused, milles vaa- deldakse, kuidas keele kaudu taastatakse soolisi ja seksuaalseid norme, hoiakuid ja võimusuhteid (Motschenbacher, Stegu 2013: 522). Uurimuste keskmes on sooli- suse ja seksuaalsuse kriitiline analüüs, mille käigus välditakse mis tahes identiteedi- kategooria kasutamist universaalse ja essentsialistlikuna. Lähtutakse arusaamast, et identiteedid ei ole stabiilsed ega „autentsed” ja et identiteedisildid võivad paratama- tult kedagi välistada ning nende kaudu luuakse või põlistatakse võimuhierhiaid. Kvääriteooria ei paku väljakujunenud ideid, pigem annab identiteedikriitiline vaate- nurk võimaluse käsitleda normi ja normist irdumist pideva protsessina, samuti kri- tiseerida püsikindlaid kategooriaid laiemalt (Jagose 1996).

Uurimisvaldkonnas on eristatud LGBT-lingvistika (ingl *lavender* või *LGBT linguistics*) ja kväärilingvistika (*queer linguistics*). Esimese fookus on LGBT kogu- kondade sisesel keeleteadusel, näiteks slängil, olemata tingimata kriitiline hetero- seksuaalse või paiksoolise normi suhtes; teise põhifookuses on ühiskondlike võimu-

² Judith Butleri teoses „Kehad, millel on kaalu” („Bodies That Matter”, 1993) on abjektsus keskne termin, mille kaudu kirjeldatakse, mil viisil on teatud kehad ja identiteedid määratletud ja kuidas see viib ühiskondliku marginaliseerituse või peavoolu diskursustest välistamiseni.

suhete mõju keelekasutusele (Jones 2016) ja selle uurimisobjekt ei ole ainult LGBT identiteetide ja keele ristumine, vaid heteronormatiivsusega mitte joonduvate seksuaalsete ja sooliste identiteetide ja/või kogukondade (näiteks BDSM, aoseksuaalsus, polüamooria, *drag* jm) keelelised praktikad ja suhe heteronormatiivsusesse, samuti ristumine rassi- ja klassisuhetega. Uuritakse ka heteroseksuaalsuse keeles manifesteerumist ja keele rolli sooliste ja seksuaalsete normide säilitamisel. Mõlemad suunad eksisteerivad praeguseks koos, teineteist täiendades (Leap 2015; Levon 2015).

Kväärilingvistika ei hõlma seega üksnes LGBT inimeste keelekasutuse uurimist, vaid ka diskursiivset analüüsi, milliste keeleliste vahendite ja võtetega luuakse heteroseksuaalsust ja paiksoolisust.³ Lisaks uuritakse kväärilingvistika raames LGBT kogukondade siseseid norme või keelelisi väljendusi, mis määratlevad, millised peaksid nende gruppide liikmed olema (vt Milani 2013; Duggan 2003).

Eesti keeleteaduses on seni soo- ja seksuaalvähemusi puudutavate teemadega seotud küsimusi käsitletud vähe (Toots 2023), kuid sõnavara ja selle muutumise teemat on põgusalt eritlenud soo- ja seksuaalvähemuste ajaloo uurimise kontekstis Rebeka Põldsam ja Vahur Aabrams (2022). Oma rolli soo- ja seksuaalsuse mõistete selgitamises ja sõnavara arendamises mängib veebiplatvorm Feministiteerium. LGBT termineid avavaid lühisõnastikke on avaldatud Eesti LGBT Ühingu kodulehel ning sooliste ja seksuaalsete identiteetide paljusust kirjeldavate haridusliku eesmärgiga artiklite lisana (Suur sõnastik 2022; Mis on panseksuaalsus? 2021).

Et mõista sõna *kväär* kohta ja rolli eesti keeles, esitan järgmistes osades ülevaate eesti keeles enimkasutatud LGBT sõnadest, toetudes korpusanalüüsile. Edasi analüüsin, kuidas sõna *kväär* avalikes tekstides kasutatakse ning kuidas suhtub LGBT kogukond sõnasse, mis on moodustatud, kasutades eestikeelset sõna *väär* (sõna loomise täpsemate asjaolude kohta vt Kuusik, Lindeman (käsikiri)), viidates nii viisi tagasi ingliskeelse *queer*'i tähendusele ja mõnevõrra püüdes (võib-olla teadlikult valesti) ingliskeelse sõna hääldust matkida, ning kas sõna toimib eesti keele kontekstis normatiivsust õonestava vastupanuaktina nagu inglise keeles.

3. LGBT inimeste kohta kasutatavad sõnad eesti keeles. Korpuseuuring

Eesti keeleteaduses on korpusanalüüs levinud meetod (Tinits jt 2021), mida on mõnevõrra kasutatud ka soo ja seksuaalsusega seotud keelekasutuse uurimiseks. Näiteks Elisabeth Kaukonen on uurinud sooliselt markeeritud sõnu spordiudistes (2022) ning *-tädi-* ja *-onu-*lõpuliste sõnade kasutust ja funktsiooni eesti keeles (2023), Leena Karin Toots (2023) on korpusingvistika meetodeid rakendanud

³ Viimastel aastakümnetel hoogustunud arutelud mittebinaarsetest ja transsoolistest identiteetidest on toonud kaasa vajaduse määratleda normi defineerivat soolist kogemust: terminiga *paiksoolisus* (ingl *cisgender*) tähistatakse soolisuse vormi, milles soo eri aspektid (sh anatoomiline, juriidiline, sotsiaalne ja tunnetuslik) on iseenesestmõistetavas vastavuses (Aultman 2014: 61; Arumetsa 2021: 5). Paiksoolisus tähistab lühemalt öelduna transkogemuse puudumist, kasutatakse ka terminit *cis*-soolisus.

LGBT aktivistide taskuhäälingutes kasutatava sõnavara uurimiseks. Rahvusvahelises soo ja seksuaalsuse uurimises on korpusanalüüsile süsteemselt toetunud Paul Baker ja Heiko Motchenbacher. Baker (2005) on uurinud seda, kuidas avalike tekstide vastuolulised homoseksuaalsust käsitlevad diskursused on omavahel kokku põrganud. Motschenbacher (2020) on uurinud USA geimeeste sõnavara enne ja pärast LGBT aktivismi murrangupunktiks kujunenud Stonewalli mässu.

Korpuseuringuga soovin täita kolme eesmärgi. Esiteks selgitada välja, milliseid soo- ja seksuaalvähemustega seotud sõnu peamiselt kasutatakse, teiseks analüüsida, kas ja kuidas on nende kasutussagedus aja jooksul muutunud, ning kolmandaks avada sõna *kväär* keelekasutusse ilmumise aeg, taust ja kontekst.⁴

Siinses uuringus on kasutatud eesti keele ühendkorpuse 2021. aasta versiooni (ÜK), milles on üle nelja miljardi sõna (Koppel, Kallas 2022). Korpusest valisin allkorpused, mille kannetel on ajamärgistused, et uurida kasutussagedust diakroonselt: tasakaalus korpus (1995–2008), koondkorpus (1990–2007), uudisvood (2014–2021). Lisaks kasutasin ÜK-välist korpust Eesti Trendid (ET), milles on andmed alates aastast 2020 ja mida uuendatakse RSS-põhiselt kord kuus (Koppel, Kallas 2022). Koondkorpus sisaldab ajakirjandus- ja ilukirjandustekste, riigikogu stenogramme, Eesti ja Euroopa õigusakte, teadustekste ja veebitekste, nagu uudised, jututubade ja foorumite postitused; tasakaalus korpuses on võrdses mahus ajalehti, ilu- ja teaduskirjandust; uudisvoogude korpuses on kõige rohkem dokumente pärit *online*-meedia portaalidest (Koppel, Kallas 2022: 217–218), nagu ka ET-s. Uuritavad andmed hõlmavad mõnevõrra killustatud ja kattuvaid ajavahemikke alates 1990. aastast tänapäevani. Siinne uurimus on tehtud 2023. aasta seisuga.

3.1. Soo- ja seksuaalvähemustega seotud sõnavara

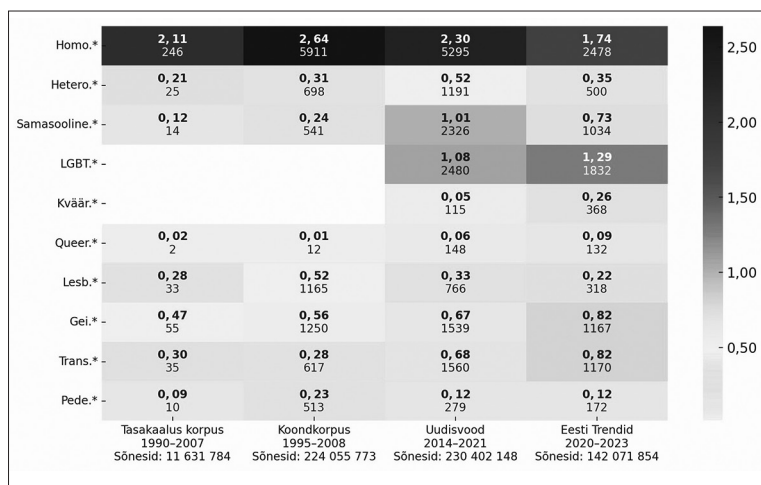
Korpusanalüüsiks kasutasin veebitööriista Sketch Engine (Kilgarriff jt 2014) tesauruse ja konkordantside funktsioone. Tesaurus toob statistika abil esile otsisõnaga sama tähendusvälja sõnu. Joonisel 1 on näha sõna *gei* tesaurusesuhted – peamiselt seostub see teiste sõnadega, millega nimetatakse seksuaalvähemuste hulka kuuluvaid inimesi, sh alandamiseks kasutatavad sõnad, nt *pede(rast)*.

Lempos	Frequency ?
¹ homo	27,700 ...
² homoseksuaal	6,153 ...
³ pede	9,331 ...
⁴ lesbi	8,559 ...
⁵ hetero	7,490 ...
⁶ gay	3,600 ...
⁷ pederast	3,400 ...
⁸ neeger	28,769 ...
⁹ feminist	10,343 ...

Joonis 1. Sõna *gei* tesaurusesuhete loend.

⁴ Ruumipuudusel ei too ma siin näiteid sagedusuuringusse kaasatud teiste sõnade kasutusest.

Uuringusse kaasasin esiti intuitsioonile toetudes lemmad *homo*, *hetero*, *gei* ja *lesbi*, *pede*, valikut kinnitas tesaurus. Lisaks kaasasin transsoolisi identiteete tähistava liite *trans-*, esitähthühendi LGBT, ingliskeelse sõna *queer* ja selle eesti vaste *kväär*. Sõnad *neeger* ja *feminist*, mida tesaurus samuti seotud sõnadena näitab (joonis 1), on ühiskondliku õigluse ja inimõiguste teemadega – nagu ka LGBT sõnad – tugevalt seotud, kuid fookuse hoidmiseks jätsin need uuringust välja. Et otsingutulemustes ei kuvataks LGBT teemaga mitteseotud sõnu, kasutasin stoppsõnade loendit: näiteks *homo* puhul sõnad *homologiseerima* või *homogeenne* jm ning otsingu *trans* puhul *transport*, *transatlantiline* jm. Sketch Engine⁵ist allalaaditud Exceli failid korrastasin ja puhastasin pärast iga otsingut käsitsi. Andmestikus on tõlgendamisest tulenevaid võimalikke vaidluskohti, näiteks eemaldasid read, mis sisaldasid ladinakeelset väljendit *ecce homo*, aga jätsin alles need, mille teemaks oli Elisabeth Ohlson Wallini seksuaalvähemusteemaline näitus „Ecce Homo”.⁵ Sagedusanalüüsi tulemusi vaidluskohad ei mõjuta.

Joonis 2. Peamiste LGBT sõnade suhteliste kasutussageduste ajaline muutus, esitatud maatriksina (all)korpuse saja tuhande sõna arvestuses.

Joonisel 2 on näha peamiste LGBT sõnade kasutussagedused kolmes ÜK allkorpuses ja ET-s. Ülemine arvurida (paksus kirjas) kajastab suhtelisi ja alumine arvurida absoluutsagedusi, võimaldades jälgida ajalist muutust, eeldamata, et need näitavad lineaarset muutust aastate kaupa. Punkt ja asterisk joonisel 2 viitavad regulaaravaldiste kasutamisele otsingu määratlemisel, mis võimaldab leida kõiki variante, mis algavad etteantud otsisõnaga, sealhulgas liitsõnu. Näiteks regulaaravaldisega *homo.** kaasasin otsingusse sellised sõnad nagu *homo*, *homotsema*, *homoseksuaalne*, samuti *homomees*, *homokoondis* jne. Samamoodi hõlmab *lesb.** variante *lesbo* ja *lesbar*, mitte üksnes sõna *lesbi* või sellega algavaid sõnu. Analüüs hõlmab üksnes neid sõnu, mis algavad antud otsisõnaga. Liitsõnu, kus otsisõna esines põhiosana, oli korpustes piisavalt vähe, et neid mitte kaasata.

⁵ Pärnu Uue Kunsti Muuseumis 1999. aasta suvel.

Ülekaalukalt on levinuim *homo*, mille kasutussagedus ajavahemikus 1990–2008 on võrreldes liite või sõnaga *hetero* 8–10 korda suurem. See vahe on 2010. aastatest alates hakanud vähenema, jäädes umbes viiekordse erinevuse juurde. Inglise keele kohta tehtud uurimused näitavad sarnast erinevust, mis tuleneb sellest, et üldsus tajub heteroseksuaalsust vaikimisi normina, ka heteroseksuaalsusega seotud identiteeti markeerivaid sõnu ei kasutata samamoodi kui näiteks sõnu *gei* ja *lesbi*. Iseenesestmõistetavuse tõttu jääb heteroseksuaalsus keeleliselt väljendamatuna, samal ajal rõhutatakse homoseksuaalsust eksplitsiitselt (Motschenbacher 2022: 84). Sõna *gei* kasutamine näib olevat 1990. aastatest kuni praeguseni järjest suurenenud, samal ajal kui sõna *lesbi* kasutamine näib olevat veidi vähenenud. Pole selge, kas nende muutuste põhjus peitub selles, et 1990. aastatel muutusid naiste seksuaalsuse keelelise kujutamise viisid varasemast avaramaks, mistõttu tollal uudne *lesbi* oli praegusega võrreldes avalikkuses rohkem esil, või räägitakse avalikes tekstides praegu võrreldes 1990. aastatega geimeestest rohkem. Põhjus võib olla ka selles, et eesti keeles on hakatud sõna *gei* inglise keele *gay* eeskujul kasutama nii homoseksuaalsete meeste kui ka naiste identiteeti hõlmava sõnana, nagu lubavad inglise keele sõnastikud, kuigi leksikaalsest soolisest neutraalsusest hoolimata on *gay* koosinemise määr tugev just meessooga (Motschenbacher 2022: 72). Osaliselt võib muutusi seletada konkreetse all(korpuse) eripäraga. Need küsimused vajaksid eraldi kvalitatiivset uurimist.

Võib aga oletada, et sõna *lesbi* sageduse vähenemises on rolli mänginud LGBT inimeste kohta kasutatavate sõnade mitmekesisustumine, mille on kaasa toonud 1990. aastatel Eestis paralleelselt eksisteerinud lesbi- ja geiliikumiste ühinemine, professionaliseerumine ning keskendumine huvikaitseteemadele (Koppel 2022: 141). Konkreetsemaid fookusteemasid näeb võrreldes 1990. aastatega kuni kümme korda suurema kasutussagedusega sõna *samasooline* põhjal, sest see esineb – mõnda üksikut erandit kõrvale jättes (*samasoolised klassid* või *samasoolised loomajoad*) – tsiviilpartnerluse ja abieluvõrdsuse aruteludes õiguste sihtgrupi tähistajana. Peale seksuaalvähemustega seotud sõnade on 2010. aastate teisest poolest alates suurenenud transteemasid puudutavate sõnade kasutussagedus. Solvangu sõna *pede* kasutussageduses märkimisväärseid muutusi ei ole.

Aastatel 2009–2013 on korpuses viieaastane tühimik, mille kohta ajamärkega andmed puuduvad. Tehissõna *kväär* ilmus kasutusse selle lünga sees: 2008. aastal see puudus, kuid 2014. aastal on seda juba kasutatud. Sama ilmneb lühendnimetuse LGBT puhul, kusjuures selle kasutussagedus on sõnaga *kväär* võrreldes vähemalt seitse korda suurem. Kui võrrelda ingliskeelset *queer*'i ja eestikeelset *kvääri*, on näha, et kui 2010-ndatel kasutati *queer*'i eestikeelse vastega sarnase sagedusega, siis vaid 2020. aastate andmeid hõlmavas ET-s on vahe pea kolmekordne tehissõna kasuks.

3.2. *Queer* ja *kväär* kontekstis

Emil Tode 2002. aasta romaan „Raadio” võib olla üks esimesi juhtumeid, kus on sõna *queer* eestikeelses tekstis kasutatud, tähistades seal immigrandi staatuses idaeurooplasest geimehe teisest positsiooni ja enesetunnetust 1990. aastate Pariisi majanduslikus ja kultuurilises keskkonnas. 2010. aastal pakkus etnoloog ja kunsti-

teadlane Rebeka Pöldsam *queer*'i eestikeelseks vasteks *kväär*, mida on nii avalikkuses kui ka LGBT kogukonnas aegamisi laiemalt kasutama hakatud. Järgnevalt võrdlen korpuseandmete toetudes sõnade *queer* ja *kväär* kasutus kontekste, et näha, kas ja millised on erinevused. ÜK konkordantsiotsingu põhjal saab öelda, et sõna *queer* on eestikeelsetesse tekstidesse jõudnud peamiselt kolmes kontekstis. Esiteks kommertsmeedia, näiteks oli TV3 saatekavas USA meelelahutussari „Queer Eye for the Straight Guy”, mida tõlgiti eesti keelde kui „Appi tõttab stiilne viisik”. Nii ingliskeelne pealkiri kui ka tõlge olid 2004–2011 iga nädal mitu korda televaatajate silme ees ja sarja tegelastest räägiti aeg-ajalt meedias (näide 1). Teiseks on *queer*'i kasutatud kaasaegset kunsti tutvustavates intervjuudes, kriitikas ja kataloogitekstides (näide 2) ning kolmandaks ühiskondliku aktivismi algatused, nagu sotsiaalkampania „Erinevus rikastab” 2010.–2013. aastal või feministlik festival Ladyfest Tallinn aastatel 2011–2016 (näide 3).

- (1) Telesarja „**Queer** Eye” staar Jonathan Van Ness on meid kõiki õpetanud sulfaate sisaldavaid šampoone vältima. (ÜK 2021)
- (2) Kohal oli etenduskunstnik, kelle loomingus on olulisel kohal **queer-feministlik** diskursus ja kelle looming liigitub enamasti kuhugi etenduskunsti, *live*-kunsti ja aktivismi piirimaile. (ÜK 2021)
- (3) Läbivaks teemaks on **queer** mõiste ühiskonnas ehk kuidas LGBTQ inimesed näevad ühiskonda ja kuidas ühiskond näeb LGBTQ inimesi. (ÜK 2021)

Need kolm kasutus konteksti – angloameerika taustaga üleilmne LGBT meelelahutuskultuur, kriitiline humanitaarteooria ja inimõiguste aktivism, millega ingliskeelset *queer*'i on avalikes tekstides seostatud – aitavad raamistada sõna *kväär* vastuvõttu ja kasutust eesti keeles.

Korpuseandmete järgi paistab, et sõna *kväär* esineb peamiselt kultuuriajaja-kirjanduses (Müürileht, Sirp, ERR-i kultuuriportaal, ajakiri Kunst.ee) ja kriitilise humanitaarteaduse kontekstis (teadusajakiri Mäetagused, ERR-i teadusportaal), veebiväljaandes Feministeerium, LGBT uudistele pühendunud veebiväljaandes Vikervaade, noorteportaal 4dimensioon, blogides, vähem ka poliitika ja hariduse teemalistes tekstides. *Kväär* tähistab neis allikates laias laastus järgmist: 1) aktiivset kõrvalekaldumist ühiskondlikest normidest või ootustest, nii kollektiivset kui ka individuaalset deviansust (näide 4); 2) artefaktide vaatlemist mittekonformistlikust vaatenurgast (näide 5); 3) LGBT gruppi kuulumist (näide 6).

- (4) Igaüks võib olla **kväär**, kui ta vaid avastab endas mingi ühiskondliku survestatuse, subtiilse või radikaalse irdumise „normaalsusest”. (Ajakiri Kunst.ee 2014)
- (5) Asju, mida animatsiooni ja liikuva graafika juures **kväärpilguga** jälgida, on palju – kaardrisagedused, formaadid, kujutatavad visuaalid, helikasutus. (Müürileht 2021)
- (6) Lugu räägib tõestisündinud kurvast kogemusest, mida paraku kogevad paljud **kväärnoored**. (ERR-i meelelahutusportaal Menu 2022)

4. Ankeetküsitlus LGBT kogukonnas

Kuigi korpuseandmed annavad märku sõnade *queer* ja *kväär* mõningasest levikust ja mitmekesisusest avalikus keelekasutuses, ei kajasta see ilmtingimata konkreetsetes kultuurilises ja sotsiaalses kontekstis elavate LGBT inimeste arvamusi ja hinnanguid. See on eriti oluline, arvestades, kuidas angloameerika keeleruumis on pejoratiivses kasutuses olnud *queer* muutunud laialdaselt aktsepteerituks, kaasa arvatud ametlikes dokumentides ja kommertsiaalsetel eesmärkidel. Et mõista, kuidas eestikeelne LGBT kogukond sõnasse *kväär* suhtub, viisin 2022. aasta oktoobris läbi ankeetküsitluse, millega püüdsin jõuda nende soo- ja seksuaalvähemusgruppi kuuluvate inimeste arvamusteni, kes ei tegele LGBT aktivismiga ega võta sõna kultuurikülgedel.

Enne andmete kogumist tutvusin mitme veebiküsitluste keskse eetikajuhisega (sh Buchanan, Hvizdak 2009). Veebiankeedi loomiseks kasutasin Google Formsi keskkonda. Küsisin osalejatelt informeeritud nõusolekut koos selgitusega, et isikut tuvastada võimaldavaid andmeid, sh kontaktandmeid või IP-aadresse ei koguta ning teave on mõeldud ainult uurimistööks ja sellele järgnevaks arhiveerimiseks. Vastaja sai vanuse määrata viieaastase vahemiku täpsusega, et vähendada isiku juhusliku tuvastamise võimalust. Küsitluse alguses ja lõpus teavitati osalejaid võimalusest pöörduda uurija poole e-kirja teel küsimustega. Kustutasin ankeedi küsitlusplatvormilt pärast faili eksportimist ja vastuseid töötlesin edasi Tartu Ülikooli serveris.

Levitasin küsimustikku kolmes kanalis: postitasin selle kõige suurema liikmete arvuga (u 1800) Eesti LGBT gruppi sotsiaalmeediaplatformil Facebook, palusin lisada see Eesti LGBT Ühingu uudiskirja ja jagada ühingu kinnistes infokanalites. Eraldi saatsin osalemiskutse meili teel Geikristlaste Kogule ettepanekuga edastada küsitlusankeet oma liikmetele ja sotsiaalmeedia jälgijatele. Küsitlus levis ka inimeselt inimesele ning seda jagasid teised LGBT grupid sotsiaalmeedias.

Küsitlusankeet jagunes kolmeks osaks. Esimeses osas kogusin sotsiaaldemograafilisi andmeid, mis hõlmasid vanuserühma, haridustaset, elukohta, emakeelt, seksuaalset identiteeti, soolist identiteeti ja seda, kas isik on transsooline⁶ (viimasele kolmele küsimusele oli võimalik vastus ise sõnastada või vastamata jätta). Uuringu teises osas küsisin, kas vastaja teab ja kasutab sõna *kväär*, sõna meeldimist sai hinnata viiepunktilisel Likerti skaalal. Kolmas osa koosnes avatud küsimustest, milles palusin oma hinnangut põhjendada, ja esitasin küsimuse sõna *kväär* tähenduse kohta. Vastuste analüüsiks ja töötlemiseks kasutasin statistilise analüüsi ja visualiseerimise programmi RStudio. Kvalitatiivse analüüsi viisin läbi programmi QCAmap abil.

Veebiankeet oli vastajatele avatud seitse päeva, mille jooksul kogunes 353 vastust, sealhulgas mitte ühtegi sellist, mida peaks analüüsist puudulike andmete või pahatahtlikkuse tõttu eemaldama. See, et küsitlusele reageeriti juba paari esimese päeva jooksul aktiivselt, lubab arvata, et sõna *kväär* on LGBT grupile oluline diskussiooniteema.

⁶ Transsoolise tausta eristamise põhjused on järgmised: 1) transinimeste sooidentiteet võib olla „naine” või „mees”, transsoolisus ei pruugi enesemääratlusse kuuluda ja 2) transtaustaga inimeste kogemus (inglise keele) asesõnade kasutamisel erineb keskmiselt paiksooliste inimeste omast (vt nt Zimman 2017: 94), mis tekitas küsimuse, kas transsooliste ja paiksooliste LGBT inimeste vaated võivad erineda ka sõnasse *kväär* suhtumisel.

Vastajate vanus oli vahemikus 15–69 eluaastat. Märkimisväärne enamus, koguvalimist 72%, olid 15–29-aastased, sealhulgas suurima osakaalu (koguvalimist 37%) moodustasid 20–24-aastased, 25–29-aastaseid oli koguvalimist 18% ja 15–19-aastaseid koguvalimist 17%. Vanusegruppide 30–44 aastat osakaal oli kokku 23%. Vastajad vanuses 45–69 aastat moodustasid kõigest 5% küsitlusele vastanutest.

51% vastanutest märkis oma sooidentiteediks „naine”, 26% „mittebinaarne”, 20% „mees” ja 3% ei soovinud sellele küsimusele vastata. Võimalust sooidentiteeti oma sõnadega kirjeldada kasutas 4%, pakkudes näiteks sõnu *genderqueer*, *trans* või *sooliselt voolav, aga naiselik*. Kvantitatiivse analüüsi tarvis oli vaja vastused sugude kaupa kategoriseerida: grupeerisin meeste hulka vastused, milles kirjeldati oma sooidentiteeti sõnadega *trans mees*, end selgelt ei mehe ega naisena kirjeldavate inimeste vastused, nagu *asooline*, *fluidne*, *genderqueer* jm, mittebinaarsete hulka. Küsimusele „Kas oled transsooline?” vastas jaatavalt 19%, eitavalt 76%, küsimusele ei soovinud vastata 5%.

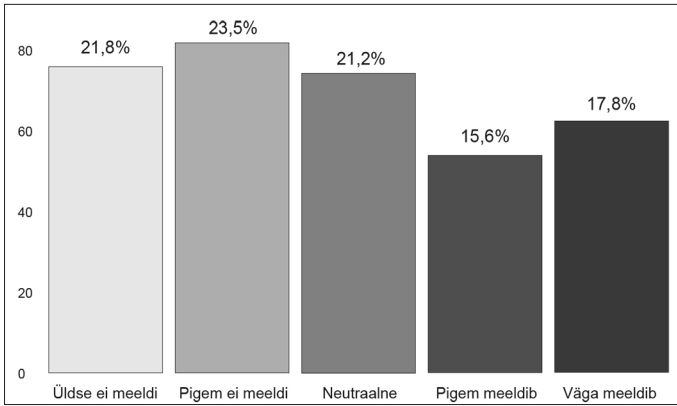
Vastajatest 36% märkis oma seksuaalseks identiteediks biseksuaalsuse, järgnesid panseksuaalse (19%) enesemääratlusega inimesed ning lesbid (16%), geid (14%) ja aoseksuaalsed inimesed (8%). Ankeet võimaldas seksuaalse identiteedi ka ise sõnastada ning seda kasutas 6% vastajatest, kes märkisid lahtrisse sõnad *queer*, *kväär*, *demiseksuaalne*, *lilla*, *fluidne/voolav*, *finseksuaalne*, *peamiselt heteroseksuaalne*, *määramatu* või *muu*, jättes selle täpsustamata. Kolm vastajat (1%) ei soovinud sellele küsimusele vastata.

Valimi põhjal ei saa üldistusi teha kõikide Eesti soo- ja seksuaalvähemusgruppi kuuluvate inimeste kohta, kuna küsitlus jõudis tõhusamalt noorte ja nooremapoolsete inimesteni ning meessoost vastajad on vähem esindatud. Siiski annavad tulemused sissevaate vähemusgrupi selle osa arvamustesse, kes suhtlevad võrgupõhistes kanalites ja näevad end LGBT kogukonna osana.

4.1. Kuidas sõna *kväär* on vastu võetud ja kellele see meeldib? Kvantitatiivne analüüs

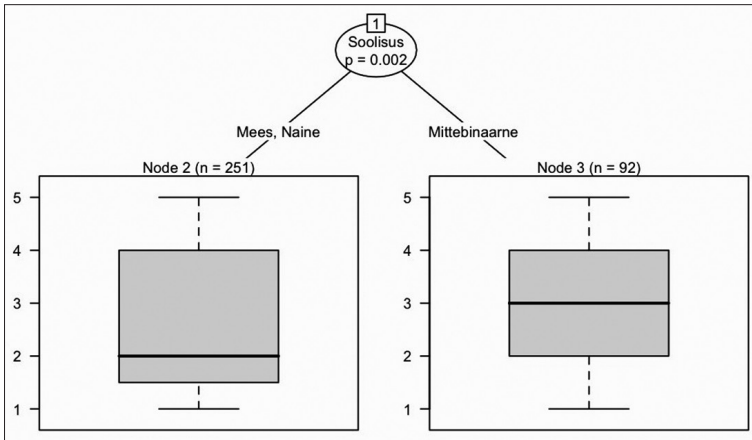
93% osalejatest vastas, et teab sõna *kväär*, mis näitab, et sõna on LGBT kogukonnas üldiselt tuntud, samas vaid 35% ütles end seda kasutavat. Valikvastused küsimusele „Kuidas sulle meeldib sõna *kväär*?” varieerusid märkimisväärselt (vt joonist 3). Kolmandik vastajatest pidas sõna vastuvõetavaks („väga meeldib” ja „pigem meeldib”, 34%), viiendik suhtub sellesse neutraalselt (21%), ent ligi pool (45%) pidas seda vastuvõetamatuks („pigem ei meeldi” ja „üldse ei meeldi”). Kategoorilisest vastandusest ei saa siiski rääkida, kuna vastused hõlmavad kogu viiepunktilise skaala ulatust, aga suhtumine kaldub pigem vastumeelsuse poole. Suhtumist sõnasse *kväär* selgitati põhjalikult avatud kommentaarides, mida analüüsin artikli viimases osas.

Kuna korpuseuuring näitas sõna *kväär* kasutust eelkõige kriitilises teoorias ja aktivistliku taotlusega tekstides, soovisin teada, kellele täpsemalt meeldib sõna vähem ja kellele rohkem ehk millises korrelatsioonis on sõnasse suhtumine ja demograafilised tunnused LGBT kogukonna sees.

Joonis 3. Küsimusele „Kuidas sulle meeldib sõna *kväär*?” vastuste jagunemine.

Arvestades demograafiliste tunnuste seoste keerukust ja mittelineaarsust, kasutasin mõju väljaselgitamiseks statistilise analüüsi meetodina tingimusliku otsustuspuu mudelit, millel pole normaaljaotuse nõuet ning mis arvestab korraga kõigi seletavate tunnustega, mis on binaarsed või suurema jaotusega (Hothorn jt 2020: 1). Määrasin uuritavaks tunnuseks küsimuse „Kuidas sulle meeldib sõna *kväär*?” väärtused ja seletavateks tunnusteks vanuse, sooidentiteedi, hariduse, rahvuse, elukoha ja selle, kas vastaja on transsooline või mitte. Kuigi tunnuste jaotusele piiranguid ei ole, koondasin hõlpsama jälgitavuse nimel kokku väga väheste vastustega vanusegruppid (45–69-aastased). Lisaks vanusele pidasin olulisimaks uuritavaks tunnuseks sooidentiteeti, mistõttu jätsin välja vaatlused, kus vastaja polnud soovinud sooidentiteeti märkida (2,8%).

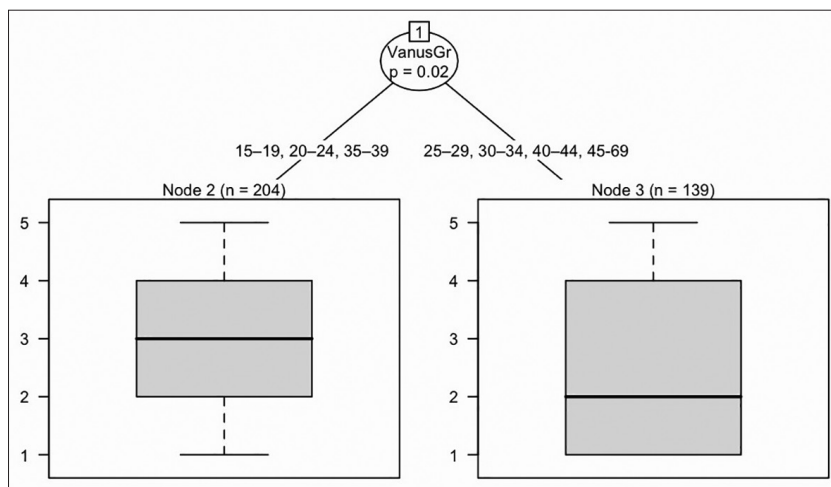

Joonis 4. Otsustuspuu mudel, mis arvestab korraga järgmisi tunnuseid: vanus, sooidentiteet, haridus, rahvus, elukoht ja see, kas vastaja on transsooline või mitte.

Otsustuspuu mudel näitab kõige olulisemat seletavat tunnust esimeses hargnemiskohas ja kumbagi harusse rühmitatakse selle tunnuse alusel sarnased vaatlused. Hargnemine toimub seni, kuni mudel leiab tunnustes statistiliselt olulisi erinevusi.

Otsustuspuu mudel joonisel 4 näitab, et meeldimine on seotud ainult sooidentiteediga, sest hargnemiskoht jaotab tunnused kaheks: meeste ja naiste prognoositud keskmine (2,685) on mittebinaarsete inimeste prognoositud keskmisest (3,304) tulemusest 23% väiksem. Joonisel on näidatud mediaanväärtused, aga tendents on sama. Rohkem hargnemisi graafikul ei ole, mis näitab seda, et muud vaadeldud tunnused ei osutunud olulisteks.

Kui aga puumudelist eemaldada tunnusena sooidentiteet, ilmneb olulise tunnusena vanus (joonis 5). Nooremate vanuserühmade prognoositud keskmine (3,078) on võrreldes vanemate vanuserühmade prognoositud keskmisega (2,518) 22% suurem. Kuigi vanusspektri mõlemas otsas leidub anomaalsust (vasakul 35–39-aastaste ja paremal 25–29-aastaste grupp), pole põhjust seda ületõlgendada: üldine suundumus viitab põlvkondadevahelisele erinevusele sõnasse *kväär* suhtumises, sest alla 30-aastased vastajad on selle suhtes positiivsemalt meelestatud. Rohkem hargnemisi andmestik ei näidanud, seega vanuserühma sees teised tunnused enam statistiliselt olulisteks ei osutunud.

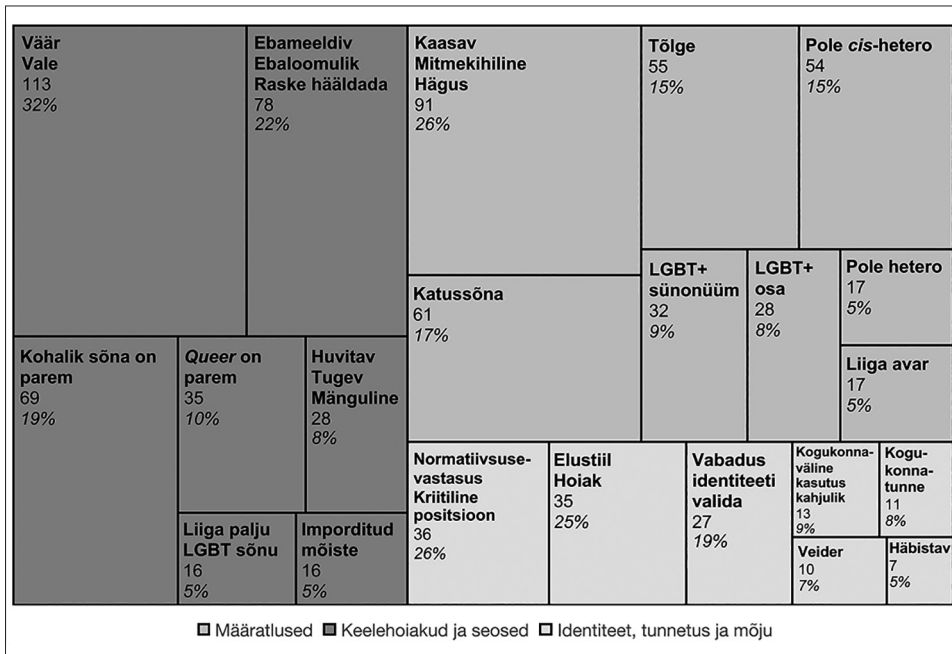
Joonis 5. Otsustuspuu mudel, kust on sooidentiteedi tunnus välja jäetud.

4.2. Kuidas Eesti LGBT kogukond sõna *kväär* mõtestab? Temaatiline analüüs

Veebiankeedi kolmas osa koosnes avatud küsimustest, millele aktiivselt vastati. Palusin vastajatel täpsustada oma Likerti skaalal antud hinnangut („Palun selgita või kommenteeri oma vastust”) ja avada, kuidas nad seda sõna tõlgendavad („Mida sõna *kväär* tähendab?”). Paljud vastajad põhjendasid oma hinnangut selgitusega, kuidas nad sõna *kväär* defineerivad või kuidas see neile mõjub, ning vastasid juba esimeses küsimuses (osaliselt) ka teisele. Analüüsisin kahe küsimuse vastuseid kombineerituna, sest hinnang sõnale näis olevat tugevalt seotud arusaamaga selle tähendusest. Analüüs hõlmas teksti mahus 13 000 sõna, mida analüüsisin temaatiliselt, järgides Brauni ja Clarke'i (2006) väljapakutud etappe. Temaatiline analüüs on andmepõhine

(induktiivne) ja toetub alati uurija tõlgendustele, teemad ei ole tekstis iseenesest olemas (Braun, Clarke 2006: 80). Seega oli teemasõnade ja -fraaside tuvastamise protsess peamiselt intuiitiivne, hüpoteese või eelkriteeriume ma ei seadnud. Selline alt üles lähenemine võimaldab uurimistöö käigus märgata, koondada ja analüüsida olulisi mustreid ehk teemasid (Braun, Clarke 2006, 2016).

Andmeanalüüsi alustasin andmete lähilugemisega QCAMap programmi (Mayring 2014) abil, mille käigus määrasin esialgsed koodid. Algse raamistiku kontrollisin üle korpusanalüüsi vahenditega, täpsemalt Sketch Engine'i KWIC-i (ingl *keyword in context*) ja ühiste kollokaatide otsinguga. Mitme kodeerimisvooru ja koodide liitmise järel nimetasin esialgsed teemad ehk andmetest välja joonistunud mustrid, lähtudes tähtsusest ja sellest, et need vastaksid uurimisküsimusele sõnasse *kväär* suhtumise kohta. Teemad valisin peamiselt tähenduslikkuse ja asjakohasuse, mitte sageduse põhjal (Braun, Clarke 2006: 82–83), kuid töö käigus selgus, et sagedasti (vähemalt 5% vastustest temaatilise välja sees) esile kerkivad teemad osutusid samaaegselt tähendusrikkaks. Samuti oli oluline see, et ühte vastust sai kodeerida mitme teema alla. Näiteks võis üks vastaja väljendada mitut vastuolulist, mõnikord tingimuslikku vaadet („praegu mõjub see sõna ebaseadlikult, aga kui see muutub levinumaks, siis ilmselt harjun ära”). Korraldasin teemad hierarhiliselt laiemateks temaatilisteks väljadeks: 1) määratlused, 2) keelelised hoiakud ja seosed ning 3) identiteet, tunnetus ja mõju, mis võtavad kokku küsitluse kommentaaride põhimustrid. Eraldi teemaväli tekkis kommentaaridest, milles ei osatud oma hinnangut põhjendada, kuid neid ma ei käsitle.

Joonis 6. Temaatilise analüüsi puukaart.

Teemad esitan puukaardi-diagrammina (joonis 6), mille loomiseks kasutasin programmi RAWGraph (Mauri jt 2017). Puukaardil on iga teemaväli kujutatud nelinurkse kastina, mille sees on väiksemad teemakastid koos proportsioonidega. Teemakastide suurus peegeldab teema sageduste suhteid ühe teemavälja sees. Kõigepealt kirjeldan määratluste, seejärel keelehoiakute ja seoste ning lõpuks identiteedi, tunnetuse ja mõju teemavälja.⁷

4.2.1. Määratlused

Määratluse teemaväljale (joonis 6) koondasin vastajate isiklikud arusaamad ja definitsioonid sõnast *kväär*. Sõna mõistetakse üldistavalt KATUSSÕNANA, mis võtab kokku kõik seksuaal- ja soovähemuste identiteedisildid (*Vihmavarjumõiste, mille alla mahuvad kõik, kes pole heterod ja/või cis-soolised; Väga laia tähendusega sõna, minu arvates saab iga LGBT+ grupi liige seda sõna enda kirjeldamiseks kasutada*), samuti SÜNÖÜMINA lühendnimetusele LGBT (*Sünöüüm (ja parem sõna) LGBT+ määratlusele, ei meeldi kasutada LGBT-jne jada*) ja vahendina väljendada OSALUST LGBT kogukonnaga või seotust sellega (*Tähendab lgbtq+ kogukonda kuuluvaid inimesi või sellise vaibiga sündmusi*). Lisaks märkisid vastajad, et *kväär* kirjeldab inimesi, kes POLE HETEROSEKSSUAALSED (*Kasutan samatähenduslikult sõnaga gei. Et kirjeldada midagi, mis ei ole hetero*) või POLE HETEROSEKSSUAALSED EGA CIS-SOOLISED (*T2hendab, et ma ei ole cis-sooline ega heteroseksuaalne, ehk niioelda normist kõrvalekalduv*).

Osa vastajaid hindas sõna *kväär* omadust KAASATA mitmekesiseid LGBT identiteete ilma täpsustamise vajaduseta, kuna sõna haarab LGBT inimeste kogemuste keerukust (*Kväär tähendab sooidentiteedi ebamäärasuse üle uhke olemist, vabameelselt iroonilist suhtumist soorollide üle, võimalikult lahtist meelt ses osas, kuidas ma võin aja kulgedes mõtestada oma soolisust ja isegi seksuaalsust*). Teisalt kerkisid esile vastupidised seisukohad, mis viitasid sellele, et *kvääri* tähendusväli võib olla LIIGA AVAR ja puudub terminoloogiline täpsus, mis võib varjata seksuaalse ja/või soolise enesemääratluse mitmekülgeid ja muutuvaid aspekte (*Aga ise ei suhestu üldse selle sõnaga; ilmselt seostub see mulle ka sooviga end mitte alamkategoriasse jaotada, aga ma ise pole nii laialivalgav [---]; See ei ole nii-öelda operatiivne info, mis asja tegelekult selgemaks teeks*).

Sõna *kväär* tajutakse ka lihtsalt ingliskeelse sõna *queer* TÖLKENA sõltumata sellest, kuidas eestindusse suhtutakse (*Halb eestikeelne tõlge muidu väga heale ingliskeelsele sõnale; Olenevalt kontekstist kasutan kas eestikeelse vastena sõnale „queer” või laiemalt omaette sõnana, sest tajun selles ka mingit spetsiifilisemat kohalikku tähendust*).

⁷ Artikli tekstis on kapiteelkirjas teemavälja nimetus ja kursiivkirjas näited kommentaaridest (kirjapilt on muutmata).

4.2.2. Keelehoiakud ja seosed

Keelehoiakute ja seoste teemaväljale (joonis 6) kogusin arvamused, milles tulid esile vastajate suhtumised sõnasse *kväär* ja keelelised assotsiatsioonid. Oma hinnangut kommenteerides toodi enim välja assotsiatsiooni sõnaga *VÄÄR*, enamasti LGBT gruppide negatiivsesse valgusesse asetavana, mis sarnaneb USA 1990. aastate debattidega, kus *queer*'i sobilikkuse üle aktiivselt arutati (*[---] näen ennekõike selles sõnas „väär” osa. Justkui kväär oleks midagi mis on vale, paha või võõras - k-väär*). Selle kõrval toodi välja assotsiatsiooni võimestavat potentsiaali (teema *HUVITAV / TUGEV / MÄNGULINE*), mis taas sarnaneb USA-s ja Suurbritannias toimunud aruteludega, kuigi eesti keeles ei ole sõnal *kväär* sellist ajalugu, nagu kannab *queer* inglise keele kontekstis (*Eesti keeles kõlab sõna „kväär” sarnaselt sõnaga „väär”, mis osadele kogukonna liikmetele ei meeldi, kuid minu arvates võib seda võtta kui sõna „väär” enda omaks tegemist; Kväär on mõnusaalt vastuhakkav, keskmine sõrm heteromononormatiivsusele samal ajal olles positiivselt quirky. See on veider, aga hea. Teistsugune, veidi mässajalik ja allasurutud, kuid alistamatu; Meeldib sõna paindlikkus ja mängulisus: kväärima, kväärikas, kväärakas, kväärtuslik, kväärtusetu, kväärkogukond jne*). Samuti iseloomustati seda sõna teemaga *EBAMEELDIV, EBALOOMULIK* või *RASKESTI HÄÄLDATAV* (*Pole põhjust selle kasutamiseks, meil on muid vasteid, kõlab koledalt, võõrsõna*), kusjuures ingliskeelset *queer*'i kirjeldati kui selgemat, harjumuspärasemat ja positiivsemat, mida kajastab teema *QUEER ON PAREM* (*Minu meelest ei pea kõiki sõnu eestindama, queer on minu jaoks sõnana selgem ja paigas, teisi sõnu, sh segavaid sõnu, vaja ei ole. Inglisekeelsel sõnal „queer” on ka nõ sobilikum ja loomulikum kõla*).

Lisaks seostati sõnaga *kväär* ajalooliselt mitteomaste mõistete põhjendamatu sissetoomist (teema *IMPORDITUD MÕISTE*): *See on import Ameerikas, meie jaoks puudub sellel ajalooline tähendus. Ma ei taha kasutada Ameerika „slur”-i Eesti kogukondades*. Paralleelselt väljendati sedagi, et sõna *kväär* on positiivne just selle pärast, et see pakub võimalust väljenduda eesti keeles (teema *KOHALIK SÕNA ON PAREM*): *Nii ka seepärast võiks see väike eesti ainulaadsus edasi elada muude sõnade näol. Esimene mulje sõnast „kväär” oli positiivne - ohhoo, veidi tundmatu versioon sõnast „queer” - midagi teistsugust, eestindatud! Nende hulgas, kes pidasid eestikeelseid sõnu kohasemaks, leidis ka arvamusi, et võimestavaks tuleks pöörata mõni olemasolev kohalik sõna, mitte luua uusi (*Parem oleks normaliseerida ja tagasi võtta sõnu nagu pede (mis on siiani solvanguna kasutusel Eestis) ja lilla*). Mainiti ka seda, et soo- ja seksuaalvähemuste teemad jäävad ühiskonnas võõraks, kui neist ei räägita omasõnadega. Eraldi teemana joonistus välja arvamus, et LGBT SÕNU ON LIIGA PALJU ja uute sõnade loomine kahandab võimalust LGBT kogukonna liikmetel paista nn vastuvõetavate tavakodanikena (*Ma arvan, et igasugu uusi termineid ja pronoune ja kogu muud liigset on LGBT maailmas ja selle ümber juba liiga palju [---]. Ja imestame, miks peetakse k õ i k i LGBT inimesi veidrikuteks ja imelikeks*).*

4.2.3. Identiteet, tunnetus ja mõju

Identiteedi, tunnetuse ja mõju teemaväljal (joonisel 6) kerkib esile sõna *kväär* seos vastajate isikliku ja kollektiivse identiteediga.

Mõne jaoks tugevdab sõna *kväär* kasutamine KOGUKONNATUNNET (*Minu hinnangul on kväär kogukondlik siseringi mõiste – kui seda avalikkuses kasutada, siis nt ekrelased ei pruugi saada aru, et jutt käib „homodest”*. See võib olenevalt vaatepunktist olla nii tugevus kui nõrkus). Esile toodi seda, et sõna võiks olla vaid LGBT kogukonna siseseks kasutamiseks, sest KOGUKONNAVÄLINE KASUTUS võib olla KAHJULIK (*See võib olla midagi, millest vastastel kinni on hakata. Pooldaksin seda sõna vist pigem mitteametlikus kasutuses*). Samal ajal väljendasid teised muret HÄBISTAMISE (*Hea alus, et sellest kujuneks eesti keeles SAPTKile jts homoinimeste kohta uus sõim sõna, halvustav väljend pilkamiseks ja vaenukujundamiseks*) või VEIDRANA näimise pärast (*[---] ei taha omasooiharana kuuluda kogukonda, kus selle kohta kasutatakse sõna, mis tähendab „veidrat” (queer). Mu seksuaalsus on loomulik*). Veidruseassotsiatsiooni toodi välja ka positiivsena, paljud vastajad väljendasid head meelt, mida annab VABADUS IDENTITEETI VALIDA (*Minu jaoks peitub selles võlu ning uhkus olla autentne ja veider, hoolimata kasvatatud heteronormatiivsusest; See sõna iseloomustab julgust ning enese aktsepteerimist; Mingil määral tekitab see teatud rõõmutunnet, et olengi kväär/queer, et see on mu „authentic šelf”*). Välja toodi ELUSTIILI või HOIAKU teema, mis sõnaga *kväär* seostus (*See võib viidata mingile teatud stiilile ja selle stiili viljelejatele, Sveta baarile, podcastidele*). Esile kerkis laiem NORMATIIVSUSEVASTASUS / KRIITILINE POSITSIOON: osa vastajaid seostab sõna *kväär* LGBT liikumise selle osaga, kus vaadeldakse ühiskondlikke norme laiemalt kui isiklik identiteet, LGBT juriidiliste õiguste või vähemuste aktsepteerimise küsimused (*Kui mõned soovivad sallivust, võimalust abielluda ja elada nagu „tavalised” inimesed, siis kväärid soovivad lahti rõhumisest kogu ühiskonnas ja kõigi jaoks*).

Sõna *kväär* mõistetakse mitmekesiselt, seda seostatakse nii LGBT kogukonnaga kui ka normikriitikaga. Erinevad arvamused selle tähendusest sõltuvad muu hulgas sellest, millised olid vastaja keelehoiakud ja suhtumine LGBT kultuuri ja aktivismi: mängulisest või võimestavast kasutusest kuni muretsemiseni selle häbimärgistava mõju pärast assotsiatsiooni *väär* tõttu.

5. Kokkuvõte

Eestikeelse LGBT sõnavara uurimuse kontekstualiseerimiseks tutvustasin artikli esimeses pooles kväärilingvistika uurimissuunda, teoreetilist tausta ja kujunemislugu. Artikli keskmes on ingliskeelse sõna *queer* eestikeelse ekvivalendi *kväär* kasutus ja Eesti LGBT kogukonna suhtumine sellesse sõnasse. Esiteks analüüsisin seksuaal- ja soovähemusrühmadega seotud levinumate sõnade kasutussagedusi 1990-ndatest tänapäevani eesti keele ühendkorpuses ja korpuses Eesti Trendid. Teiseks analüüsisin LGBT kogukonnas läbi viidud ankeetküsitluse põhjal sõnade *queer* ja *kväär* mõistmist ja neisse suhtumist. Korpusanalüüs näitab seksuaal- ja soovähemustega

seostatavate sõnade kasutamises viit peamist suundumust. Esiteks esineb sõna või liide *homo* korpusetekstides oluliselt sagedamini kui *hetero*, mis osutab heteroseksuaalsuse vaikumisi normile ning homoseksuaalsuse eraldi rõhutamise vajadusele keeles. Teiseks on märgata sõna *gei* kasutussageduse kasvu ajas, samal ajal kui *lesbi* kasutus on vähenenud. See võib viidata sellele, et *gei* tähendusväli on avardunud, hõlmates laiemat homoseksuaalsete inimeste identiteedispektrit, mitte ainult mehi. Viimastel aastakümnetel on märgata LGBT sõnavara laienemist. Näiteks sõna *samasooline* on muutunud 1990-ndatega võrreldes kuni kümme korda sagedasemaks, peegeldades arutelusid tsiviilpartnerluse ja abieluvõrdsuse üle. Samuti on kasvanud transsooliste inimestega seotult kasutatavate sõnade sagedus. 2010. aastate esimesest poolest on korpusesse ilmunud terminid *kväär* ja lühend *LGBT*, enne 2008. aastat neid ei esinenud.

Korpuseandmed ja samuti ankeetküsitluse vastused näitavad, et sõna *kväär* ei ole piiratud ainult seksuaalse orientatsiooni ega identiteediga, vaid sellel on laiem, mitmekesisem ja kontekstist ning valdkonnast sõltuv tähendus. Avalikes tekstides kasutatakse seda akadeemilise ja sotsiaalse õiglusega seotud kontekstides, samuti kultuuriajakirjanduses. Sageli kasutatakse sõna normatiivse kultuuri ja poliitika aruteludes, rõhutades, kuidas soolised ja seksuaalsed identiteedid on seotud sotsiaalsete, kultuuriliste ja poliitiliste jõududega. Samuti kasutatakse sõna *kväär* lühendi *LGBT* sünonüümuna, ilma spetsiifilise kontekstita.

Ankeetküsitlusest selgub, et LGBT kogukonna suhtumine sõnasse *kväär* jaotub viiepunktilisel skaalal üsna ühtlaselt, kuigi negatiivsed seisukohad on kerges ülekaalus. Ühtset „õiget” tähendust ja ühtlaselt positiivset või negatiivset suhtumist LGBT kogukonnas välja ei joonistunud ning selles paljususes väljendub küsitlusele vastanute mitmekülgne kogemus ja kokkupuude selle sõnaga, samuti vastajate mitmekesine taust ja vaated. Demograafilistest tunnustest mõjutavad suhtumist sooidentiteet ja vanus: mittebinaarsed inimesed ja kuni 30-aastased vanuserühmad väljendavad üldiselt positiivsemad hoiakuid.

Küsitlustulemuste temaatilisest analüüsist ilmnes kaasava keelekasutuse olulisus: katussõnaga *kväär* on võimalik üldistavalt tähistada mitmesuguseid soolisi ja seksuaalseid identiteete. Kaasava keelekasutuse olulisust võib põhjendada erinevate identiteedisõnade rohkus või eesmärk jääda enesemääratluses hägusaks, nagu on Eesti LGBT inimeste uurimisel sotsioloogia ja antropoloogia meetoditega järelandanud Raili Uibo (2021).

Esile tõusis ka inglise ja eesti keele suhe LGBT sõnade kasutamisel. Välja joonistus arvamus, et ingliskeelsed sõnad on LGBT teemadest rääkimisel nende leviku tõttu arusaadavamad ja vastuvõetavamad. Arusaamad sellest, milliseid omasõnu tuleks *queer*'i eestindamisel kasutada, jagunesid laias laastus kaheks. Esiteks pakuti, et iroonilise või positiivseks pööratud tähendusega võiks sisustada juba teada ja juurdunud eestikeelseid sõnu, millel on ajalooliselt olnud geide suhtes pejoratiivne tähendus, näiteks *lilla* või *pede*. Teiseks leiti, et *kväär* on väärtuslik seetõttu, et uus tehissõna on ingliskeelse sõna eriti täpne tõlge, mis loob uusi seoseid.

Eesti keeles ei toimi *kväär* ühemõttelise turvalise alternatiivina, millega soo- ja seksuaalvähemusrühma liikmeid või LGBT kultuuri tähistada. *Kväär* ei ole üksnes

kõlalt mõnevõrra sarnane ingliskeelse sõnaga *queer*, vaid see assotsieerub omadussõnaga *väär*, hoides nii seost ingliskeelse termini ja konnotatsiooniga normatiivsusevastasuse, „vääraks” peetu suunas. *Väära* negatiivne kaal sõnas *kväär* põhjustab konflikti, mis küsitluse vastustest tugevalt välja joonistus. Olgugi et vastajad väljendasid arvamust, et soo- ja seksuaalvähemusi tähistavad sõnad ei tohi olla solvavad, läksid arvamused lahku selles, kas eestikeelset *kvääri* saab pidada positiivseks või oleks vaja ühemõtteliselt positiivse kuvandiga tähistajat, mille võiks moodustada näiteks sõna *vikerkaar* abil. Sealjuures peeti ingliskeelse *queer*’i konnotatsioone suuresti positiivseks.

Nii korpuse kui ka küsitlusandmete põhjal on sõna *kväär* tähendust raske ühtselt defineerida – seda tõlgendatakse ja kasutatakse mitmekülgset. Sõna *kväär* loomise on üritatud luua side ingliskeelse *queer*’iga ja selle ümber käivate debattidega, mis on ingliskeelses akadeemilises kirjanduses ja LGBT kogukonnas toimunud enam kui kolm aastakümnet. Osa kogukonnast ei soovi samastuda provokatiivse või negatiivse aspektiga, mida nad sõnas *kväär* näevad, ega taha end ilmselt kontrakultuuri hulka liigitada. Teine osa kogukonnast aga ei näe sõnal *kväär* negatiivset konnotatsiooni ning peab seda neutraalseks või positiivseks katussõnaks. Osa kogukonnast naudib vastandumist, mida *kvääri* taotluslikult ärritav seos võimaldab ja mida sõna kasutamine meelde tuletab.

Kuigi Eesti LGBT kogukonna suhtumine sõnasse *kväär* on praegu kergelt negatiivsuse poole kaldu, võib eeldada, et selle sõna üha sagedasem kasutamine, sealhulgas meedias ja LGBT aktivismi kontekstis, avaldab mõju suhtumisele tulevikus. Ühtlasi näitab küsitlus, et LGBT kogukond on väga mitmekesine: üsna tugevasti on väljendatud seisukohad, milles tuntakse end mugavalt normidele vastandudes, aga ka need, milles ei nähta ennast või ei soovita näha LGBT identiteete normist erinevatena.

Sõnad ja nende tähendused ei ole kunagi püsivad, vaid pidevas arengus. Enese- ja grüpiidentiteedi määratlemiseks kasutatavad sõnad, iseäranis *kväär*, on LGBT kogukonnas sagedasti arutatavad teemad. Uurimuse kombinatsioon korpusanalüüsis ja küsitlusest loob sügavama arusaama sellest, kuidas LGBT kogukonnale olulist sõna kasutatakse ja kuidas sellesse suhtutakse, kaasates ka neid, kes ei pruugi olla poliitiliselt aktiivsed, kuid kes identifitseerivad end kogukonna liikmetena. Uuring on andnud olulisi teadmisi sõna *kväär* emotsionaalsetest ja kontseptuaalsetest seostest Eesti LGBT kogukonnas, valgustades nii selle sõna keelelist konteksti kui ka paigutades selle globaalsesse LGBT uuringute ja identiteedipoliitika raamistikku.

Täna südamest neid 353 inimest, kes veebiküsitlusele vastasid ja oma mõtteid jagasid. Ilma teieta seda artiklit ei oleks.

VEEBIVARAD

Eesti LGBT Ühing. <https://www.lgbt.ee/sonastik>

EKI ühendsõnastik 2023. Eesti Keele Instituudi keeleportaal Sõnaveeb. <https://sonaveeb.ee>

ET = Eesti Trendid. <https://www.sketchengine.eu/estonian-trends-corpus/>

Feministeerium. <https://feministeerium.ee/category/sona/>

ÜK 2021 = Eesti keele ühendkorpus 2021.

<https://doi.org/10.15155/3-00-0000-0000-0000-08D17L>

KIRJANDUS

- Ahmed, Sara 2004.** *The Cultural Politics of Emotion*. New York: Routledge.
- Arumetsa, Sara 2021.** Seesmuse ja välisuse vahel. Simone de Beauvoiri ambivalentseuse mõiste toel transsoolisuse fenomenoloogia poole. Magistritöö. Tallinna Ülikool.
- Aultman, B. 2014.** Cisgender. – *TSQ: Transgender Studies Quarterly*, kd 1, nr 1–2, lk 61–62. <https://doi.org/10.1215/23289252-2399614>
- Baer, Brian James 2020.** *Queer Theory and Translation Studies: Language, Politics, Desire*. (New Perspectives in Translation and Interpreting Studies.) London–New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315514734>
- Baer, Brian James; Kaindl, Klaus (toim) 2017.** *Queering Translation, Translating the Queer: Theory, Practice, Activism*. (Routledge Advances in Translation and Interpreting Studies.) New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315505978-1>
- Baker, Paul 2005.** *Public Discourses of Gay Men*. (Routledge Advances in Corpus Linguistics.) London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203643532>
- Barrett, Rusty 2002.** Is queer theory important for sociolinguistic theory? – *Language and Sexuality: Contesting Meaning in Theory and Practice*. (Stanford Linguistics.) Toim Kathryn Campbell-Kibler, Robert J. Podesva, Sarah J. Roberts, Andrew Wong. Stanford: Center for the Study of Language and Information, lk 25–43.
- Berger, Peter L.; Luckmann, Thomas 2018.** Tegelikuse sotsiaalne ülesehitus. Teadmus-sotsioloogiline uurimus. (Avatud Eesti Raamat.) Tlk Katre Pärn, Mirjam Parve, Ragne Schults. Tartu: Ilmamaa.
- Braun, Virginia; Clarke, Victoria 2006.** Using thematic analysis in psychology. – *Qualitative Research in Psychology*, kd 3, nr 2, lk 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Braun, Virginia; Clarke, Victoria 2016.** (Mis)conceptualising themes, thematic analysis, and other problems with Fugard and Potts' (2015) sample-size tool for thematic analysis. – *International Journal of Social Research Methodology*, kd 19, nr 6, lk 739–743. <https://doi.org/10.1080/13645579.2016.1195588>
- Brontsema, Robin 2004.** A queer revolution: Reconceptualizing the debate over linguistic reclamation. – *Colorado Research in Linguistics*, kd 17, lk 1–17. <https://doi.org/10.25810/dky3-zq57>
- Buchanan, Elizabeth A.; Hvizdak, Erin E. 2009.** Online survey tools: Ethical and methodological concerns of human research ethics committees. – *Journal of Empirical Research on Human Research Ethics*, kd 4, nr 2, lk 37–48. <https://doi.org/10.1525/jer.2009.4.2.37>
- Butler, Judith 1993.** *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of „Sex“*. New York: Routledge.
- Cameron, Deborah; Kulick, Don 2008.** *Language and Sexuality*. 6. tr. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clech, Arthur 2019.** Between the labour camp and the clinic: Tema or the shared forms of late Soviet homosexual subjectivities. – *Soviet and Post-Soviet Sexualities*. (Routledge

- Contemporary Russia and Eastern Europe Series.) Toim Richard C. M. Mole. New York: Routledge, Taylor & Francis Group, lk 32–55.
<https://doi.org/10.4324/9781315623078-3>
- Duggan, Lisa 2003.** *The Twilight of Equality? Neoliberalism, Cultural Politics, and the Attack on Democracy.* Boston: Beacon Press.
- Foldy, Michael S. 1997.** *The Trials of Oscar Wilde: Deviance, Morality, and Late-Victorian Society.* New Haven: Yale University Press.
- Halperin, David M. 2003.** The normalization of Queer Theory. – *Journal of Homosexuality*, kd 45, nr 2–4, lk 339–343. https://doi.org/10.1300/J082v45n02_17
- Halperin, David M. 2014.** *Sex/Sexuality/Sexual Classification.* – *Critical Terms for the Study of Gender.* Toim Catharine R. Stimpson, Gilbert H. Herdt. Chicago–London: University of Chicago Press, lk 449–486.
- Hothorn, Torsten; Hornik, Kurt; Zeileis, Achim 2020.** *ctree: Conditional Inference Trees.* – CRANi versioon, kd 1, nr 2–8.
<https://cran.r-project.org/web/packages/partykit/vignettes/ctree.pdf>
- Jacobs, Greg 1998.** The struggle over naming: A case study of ‘queer’ in Toronto, 1990–1994. – *World Englishes*, kd 17, nr 2, lk 193–201.
<https://doi.org/10.1111/1467-971X.00093>
- Jagose, Annamarie 1996.** *Queer Theory: An Introduction.* New York: New York University Press.
- Jakobsen, Janet R. 1998.** Queer is? Queer does? Normativity and the problem of resistance. – *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, kd 4, nr 4, lk 511–536.
<https://doi.org/10.1215/10642684-4-4-511>
- Jantunen, Jarmo Harri; Surkka, Sanni 2022.** Homoslangista queer-fennistiikkaan: Queerlingvistisen tutkimuksen historia, nykyisyys ja tulevaisuus. – *Virittäjä*, kd 126, nr 2, lk 161–177. <https://doi.org/10.23982/vir.116140>
- Jones, Lucy 2016.** What is ‘Lavender Languages’? <https://www.nottingham.ac.uk/conference/fac-arts/english/lavlang24/why-lavender.aspx>
- Kaukonen, Elisabeth 2022.** Sooliselt markeeritud sõnad eesti spordiudistes. – *Keel ja Kirjandus*, nr 6, lk 526–545. <https://doi.org/10.54013/kk774a3>
- Kaukonen, Elisabeth 2023.** Cleaning aunts and police uncles in action. – *ESUKA / JEFUL*, kd 14, nr 3, lk 137–171. <https://doi.org/10.12697/jeful.2023.14.3.05>
- Kilgarriff, Adam; Baisa, Vit; Bušta, Jan; Jakubiček, Miloš; Kovář, Vojtěch; Michelfeit, Jan; Rychlý, Pavel; Suchomel, Vit 2014.** *The Sketch Engine: Ten years on.* – *Lexicography*, kd 1, nr 1, lk 7–36. <https://doi.org/10.1007/s40607-014-0009-9>
- Koppel, Kristina; Kallas, Jelena 2022.** Eesti keele ühendkorpuste sari 2013–2021: mahukaim eestikeelsete digitekstide kogu. – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, nr 18, lk 207–228. <https://doi.org/10.5128/ERYa18.12>
- Koppel, Taavi 2022.** Eesti LGBT+ liikumise algus 1990–1994. – *Kalevi alt välja. LGBT+ inimeste lugusid 19. ja 20. sajandi Eestist.* Toim Rebeka Pöldsam, Vahur Aabrams, Andreas Kalkun. Tallinn: Eesti LGBT Ühing, lk 125–141.
- Kulick, Don 2000.** Gay and lesbian language. – *Annual Review of Anthropology*, kd 29, nr 1, lk 243–285. <https://doi.org/10.1146/annurev.anthro.29.1.243>

- Kurvinen, Heidi 2007.** Homosexual representations in Estonian printed media during the late 1980s and early 1990s. – *Beyond the Pink Curtain: Everyday Life of LGTB People in Eastern Europe.* (Politike Symposion.) Toim Judit Takács, Roman Kuhar. Ljubljana: Peace Institute, lk 287–301.
- Kuusik, Aet; Lindeman, Meri (käsikiri).** Adopting *queer*: A comparative analysis of *kväär* and *kvääri* in the Estonian and Finnish linguistic and social contexts.
- Laanes, Eneken 2009.** Judith Butler. – 20. sajandi mõttevoolud. (Heuremata. Humanitaarteaduslikke monograafiaid.) Toim Epp Annus. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus, lk 849–862.
- Lauretis, Teresa de 1991.** *Queer Theory: Lesbian and Gay Sexualities.* Bloomington: Indiana University Press. <https://doi.org/10.1215/10407391-3-2-iii>
- Leap, William L. 2015.** Language, sexuality, heteroglossia, and intersectionality. – *The Routledge Handbook of Linguistic Anthropology.* (Routledge Handbooks.) Toim Nancy Bonvillain. New York: Routledge, lk 177–190.
- Levon, Erez 2015.** Integrating intersectionality in language, gender, and sexuality research. – *Language and Linguistics Compass*, kd 9, nr 7, lk 295–308. <https://doi.org/10.1111/lnc3.12147>
- Levy, Denise L.; Johnson, Corey W. 2012.** What does the Q mean? Including queer voices in qualitative research. – *Qualitative Social Work*, kd 11, nr 2, lk 130–140. <https://doi.org/10.1177/1473325011400485>
- Mauri, Michele; Elli, Tommaso; Caviglia, Giorgio; Uboldi, Giorgio; Azzi, Matteo 2017.** RAWGraphs: A visualisation platform to create open outputs. – *Proceedings of the 12th Biannual Conference on Italian SIGCHI Chapter.* Cagliari, Italy. New York: Association for Computing Machinery, lk 1–5. <https://doi.org/10.1145/3125571.3125585>
- Mayring, Philipp 2014.** *Qualitative Content Analysis: Theoretical Foundation, Basic Procedures and Software Solution.* Klagenfurt.
- McConnell-Ginet, Sally 2011.** *Gender, Sexuality, and Meaning: Linguistic Practice and Politics.* (Studies in Language and Gender.) New York: Oxford University Press.
- McConnell-Ginet, Sally 2020.** *Words Matter: Meaning and Power.* Cambridge: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108641302>
- Milani, Tommaso M. 2013.** Are ‘queers’ really ‘queer’? Language, identity and same-sex desire in a South African online community. – *Discourse & Society*, kd 24, nr 5, lk 615–633. <https://doi.org/10.1177/0957926513486168>
- Mis on panseksuaalsus? Aga sekspositiivsus? Aitame sul orienteeruda seksuaalsust ja sugu puudutavates mõistetes.** – *Eesti Ekspress.* Areen 1. IX 2021. <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/94444787>
- Motschenbacher, Heiko 2010.** Language, Gender and Sexual Identity: Poststructuralist Perspectives. (IMPACT: Studies in Language and Society 29.) Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins. <https://doi.org/10.1075/impact.29>
- Motschenbacher, Heiko 2011.** Taking Queer Linguistics further: Sociolinguistics and critical heteronormativity research. – *International Journal of the Sociology of Language*, nr 212, lk 149–179. <https://doi.org/10.1515/ijsl.2011.050>
- Motschenbacher, Heiko 2020.** Language use before and after Stonewall: A corpus-based study of gay men’s pre-Stonewall narratives. – *Discourse Studies*, kd 22, nr 1, lk 64–86. <https://doi.org/10.1177/1461445619887541>

- Motschenbacher, Heiko 2022.** Linguistic Dimensions of Sexual Normativity: Corpus-Based Evidence. (Routledge Research in Language, Gender, and Sexuality.) New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003190257>
- Motschenbacher, Heiko; Stegu, Martin 2013.** Queer Linguistic approaches to discourse. – Discourse & Society, kd 24, nr 5, lk 519–535. <https://doi.org/10.1177/0957926513486069>
- Nossem, Eva 2019.** Queer, Frocia, Femminiella, Ricchione et al.: Localizing “Queer” in the Italian Context. – Gender/Sexuality/Italy, nr 6, lk 1–27. <https://doi.org/10.15781/31yc-ys20>
- O’Riordan, Kate; Phillips, David J. (toim) 2007.** Queer Online: Media Technology & Sexuality. New York: Peter Lang.
- Pöldsam, Rebeka 2024.** Homophobic narratives from Soviet Estonia. – Folklore: Electronic Journal of Folklore. (Ilmumas.)
- Pöldsam, Rebeka; Abrams, Vahur 2022.** LGBT+ ja kväärid lood kalevi alt välja! – Kalevi alt välja. LGBT+ inimeste lugusid 19. ja 20. sajandi Eestist. Toim R. Pöldsam, V. Abrams, Andreas Kalkun. Tallinn: Eesti LGBT Ühing, lk 6–8.
- Pöldsam, Rebeka; Arumetsa, Sara 2023.** Emergence of LGBT movements in late Soviet and post-Soviet Estonia. – NORA: Nordic Journal of Feminist and Gender Research. <https://doi.org/10.1080/08038740.2023.2195207>
- Rossi, Leena-Maija; Sudenkaarne, Tiia 2021.** „Queer” kotiutui: mitä tapahtui „pervolle”? – SQS: Suomen Queer-tutkimuksen Seuran lehti, kd 15, nr 1–2, lk 66–69. <https://doi.org/10.23980/sqs.112517>
- Szulc, Łukasz 2012.** From queer to gay to Queer.pl: The names we dare to speak in Poland. – Lambda Nordica, kd 17, nr 4, lk 65–98.
- Suur sõnastik. Soovoolavus? Kväär? Aseksuaalsus? Õpime selgeks soolise identiteedi ja seksuaalse orientatsiooniga seotud mõisted.** – Anne & Stiil 11. IV 2022. <https://annestiil.delfi.ee/artikkel/96333969>
- Suyarkulova, Mohira 2019.** Translating „Queer” into (Kyrgyzstani) Russian. – Sexuality and Translation in World Politics. Toim Caroline Cottet, Manuela Lavinias Picq. Bristol: E-International Relations, lk 42–56.
- Zeikowitz, Richard E. 2002.** Befriending the medieval queer: A pedagogy for literature classes. – College English, kd 65, nr 1, lk 67–80. <https://doi.org/10.2307/3250731>
- Zimman, Lal 2017.** Transgender language reform. – Journal of Language and Discrimination, kd 1, nr 1, lk 84–105. <https://doi.org/10.1558/jld.33139>
- Zosky, Diane L.; Alberts, Robert 2016.** What’s in a name? Exploring use of the word queer as a term of identification within the college-aged LGBT community. – Journal of Human Behavior in the Social Environment, kd 26, nr 7–8, lk 597–607. <https://doi.org/10.1080/10911359.2016.1238803>
- Taavetti, Riikka 2024.** Queer theory and the history of sexuality. – The Cambridge World History of Sexualities. (The Cambridge World History of Sexualities.) Toim Merry E. Wiesner-Hanks, Mathew Kuefler. Cambridge: Cambridge University Press. (Ilmumas.)
- Tinits, Peeter; Klavan, Jane; Lindström, Liina 2021.** Digihumanitaaria Eestis. – Keel ja Kirjandus, nr 8–9, lk 667–677. <https://doi.org/10.54013/kk764a1>
- Toots, Leena Karin 2023.** LGBT+ kogukonnaga seotud sõnavara Eesti LGBT+ aktivistide taskuhäälingutes. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool.

Uibo, Raili 2021. „And I don't know who we really are to each other”: Queers Doing Close Relationships in Estonia. (Södertörn doctoral dissertations 192.) Huddinge: Södertörns högskola.

Vasvári, Louise O. 2006. Queer theory and discourses of desire. – CLCWeb: Comparative Literature and Culture, kd 8, nr 1, lk 1–13. <https://doi.org/10.7771/1481-4374.1290>

Aet Kuusik (sünd 1982), MA, Tartu Ülikooli eesti ja soome-ugri keeleteaduse nooremteadur (Jakobi 2, 51005 Tartu), aet.kuusik@ut.ee

Perceptions of the word *kväär* 'queer' among the Estonian LGBT community

Keywords: linguistics, LGBT studies, queer theory, queer linguistics, corpus linguistics, vocabulary, Estonian language

This article explores the linguistic representations and perceptions of the words *queer* and *kväär* within the Estonian LGBT community. The study delves into the evolution of LGBT vocabulary in Estonian, focusing on how *kväär*, the equivalent of the English *queer*, is perceived and used.

Using corpus analysis and an online survey among the LGBT community, the research reveals nuanced attitudes toward *kväär* in Estonia. The corpus data shows shifts in usage frequencies of LGBT related words that reflect societal debates. The word *kväär* is multifaceted, used in various contexts, and represents intentional resistance to societal norms or expectations. It also serves as a lens for observing phenomena from a non-conformist perspective. Additionally, it marks membership in the LGBT community without necessitating a specific critical context.

The online survey results show diverse attitudes towards the word *kväär* among the LGBT community, with a slight tendency towards negative interpretations. Gender and age were identified as significant factors shaping attitudes, with non-binary individuals and those under 30 generally expressing more positive views.

Thematic analysis of the survey responses uncovers underlying themes and sentiments associated with the word *kväär*, elucidating various ways in which it is conceptualized and employed within the community. Themes that surfaced in the survey show the complexities and multifaceted nature of *kväär* as a linguistic construct, shedding light on its role in identity formation and community dynamics within the Estonian LGBT context.

Aet Kuusik (b. 1982), MA, University of Tartu, Junior Research Fellow in Linguistics (Jakobi 2, 51005 Tartu), aet.kuusik@ut.ee